

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2023. – Т. 47. – С. 142-152
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.142-152

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2023. – Volume. 47. – pp. 142-152
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.142-152

УДК 327.8(470)

© Олег Павлюк¹

«Традиційні цінності»: інструмент внутрішньо- і зовнішньополітичного впливу Росії

Однією з тенденцій соціального розвитку людства останніх десятиліть стало оприявлення все більшої ваги ідеаційного виміру взаємовідносин супроти фізичного. В цій площині витворюються уявлення про ідентичність міжнародних акторів та їхнє сприйняття іншими акторами. У контексті Російської Федерації це породило феномен «традиційних цінностей», що особливо активно використовується нею для промотування альтернативного західному образу у зовнішньополітичному вимірі та для гуртування населення довкола певного роду ідеології – у внутрішньополітичному. Стаття є спробою проаналізувати особливості ціннісного виміру російської національної ідентичності на сучасному етапі, зокрема опертя на примордіалізм і традиціоналізм, культурно-ідеологічну концепцію «русского мира», а також сек'юритизацію, які обґрунтовують територіальну й ідеаційну експансію. Окрему увагу звернено на питання використання «традиційних цінностей» у контексті активної фази повномасштабного російського вторгнення в Україну з лютого 2022 р.

Ключові слова: цінності, традиційні цінності, Російська Федерація, «русский мир».

“Traditional Values”: Russia’s Tool of Domestic and Foreign Political Influence

Russia’s full-scale invasion of Ukraine, which started in February 2022, has given rise to a number of attempts at explaining what is behind Moscow’s ideological and political grounds therefor. It can be argued that one such component, often overlooked, lies in Russia’s seemingly unique concept of “traditional values”, one that has been cultivated throughout decades of its recent history. The roots of “traditional values” might be traced back to Eurasianism and neo-Eurasianism, a school of geopolitical thought propounded, recently, by Russian ideologist Aleksandr Dugin, and the “Russian world”, an abstract amalgama of Orthodox Christian and linguistic features designed to become an all-encompassing formula for extending Russia’s geopolitical reach. Consequently, starting from mid-2000s, “traditional values” have been used by Russia as a means of presenting an alternative to the more dominant Western paradigm of global politics and way of life, externally, and as an internal political ideological tool based upon countering “destructive Western influences”, internally. A new impetus has been given to “traditional values” since Russia’s full-scale invasion of Ukraine in 2022, the concept being codified in several legal texts defining Russia’s foreign and national cultural policies. Due to being abstract and at the same time based upon a number of recognisable ideas, such as Orthodox Christianity or unacceptance of LGBT+, “traditional values” have found its way as an important tool of Russia’s foreign and domestic political influence. Its importance is even more highlighted by the fact that divergence of values is at the core of Ukraine-Russia years-long confrontation, the former clearly defining itself as part of a common Europe and Euro-Atlantic security domain. In this context, “traditional values” are often proposed as an alternative to “European values”, (wrongly) associated with ignorance of national cultures and “destruction” of traditional family; and Russia’s invasion of Ukraine, therefore, can be looked upon as a “clash of values” as well.

Keywords: values, traditional values, Russia, “Russian world”.

Постановка проблеми та її значення. Широкомасштабне вторгнення Російської Федерація на територію України 24 лютого 2022 р., ймовірно, матиме ефект «системної війни», яка призведе до краху так званої постбіполярної міжнародної системи й призведе до становлення нових

¹ Аспірант ННЦ «Інститут міжнародних відносин» Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна. E-mail: oleg_ravliuk@ukr.net.

основ світового порядку. Причини початку цієї конфронтації тривалий час будуть предметом дискусії. Поза тим, принаймні частково вони ґрунтуються в експансіоністському й сек'юритизованому характері російської національної ідентичності, сформованим за президентства В. Путіна.

Для російської офіційної пропаганди важливим виміром цієї ідентичності постає ціннісний (аксіологічний), що відображається і в публічних заявах російських посадовців, і в документах доктринального чи напівдоктринального характеру. Хоча «цінності» самі по собі є важко окреслюваним концептом через його культурний характер, існує загальний консенсус щодо їхньої ролі в зовнішній та внутрішній політиці держав². Певною віхою в цьому сенсі став концепт «м'яка сила», запропонований у 90-х рр. ХХ ст. американським дослідником Дж. Наєм-молодшим, одним зі складових якого постають «культурні цінності», які промотує влада конкретної держави: «Цінності, які влада обстоює в межах своєї країни (приміром, демократія), в межах міжнародних інституцій (співпраця) та в зовнішній політиці (сприяння миру й правам людини) помітно впливають на вподобання інших»³. Ця стаття стверджує, що для сучасної Російської Федерації такими цінностями стали сформульовані й проголошені ж нею «традиційні цінності».

Аналіз останніх досліджень із проблематики. Позаяк «цінності» самі по собі є абстрактним, культурно обумовленим концептом, західні розвідки з цієї тематики часто обмежуються визначенням і окресленням кількох можливих підходів до їхнього визначення (як це пропонує А. Мадейя⁴) або, навпаки, концептуально-описовим аналізом, за якого для характеристики явища не обов'язково прагнути до вичерпної дефініції (такий підхід обрали зокрема Г. Васудеван і Т. Шаум'ян⁵). Ймовірно, такий підхід є вдалим і для аналізу ціннісного виміру російської ідентичності та політики, про що свідчать розвідки

Сподівано, значний масив розвідок щодо «традиційних цінностей» знаходимо в російських авторів, причому ще з 2000-х рр., коли поняття не було настільки поширеним у політичному дискурсі російських еліт (П. Пономарьов,⁶ А. Рудаков, А. Міронов⁷, В. Дежньов, О. Новікова⁸, А. Морозов⁹ тощо).

В Україні, однак, питання «традиційних цінностей» не здобуло значної уваги, натомість розлого аналізувались у ширшому контексті питання ідеологічного впливу Росії та її концепт «русского мира». З українських авторів, що виокремлювали «традиційні цінності» як об'єкт аналізу, варто згадати М. Черенкова¹⁰.

Формулювання мети й завдань статті. Мета статті полягає в розкритті суті поняття «традиційних цінностей» із позицій їхнього використання Росією як засобу зовнішньо- та внутрішньополітичного впливу. Для цього пропонується розкрити ідейні витоки російських

² Srinivasan, K., Mayall, J., Pulipaka, S. (Eds.), *Values in Foreign Policy: Investigating Ideals and Interests* (2019), London: Rowman & Littlefield International, 293 p.

³ Nye, J. S. (2004), *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, New York: PublicAffairs, p. 14.

⁴ Madeja, A. (2021), 'European values and the Rule of Law'. In: Drinóczi, T., Bień-Kacała, A. (Eds.) *Rule of Law, Common Values, and Illiberal Constitutionalism: Poland and Hungary within the European Union*, Routledge, pp. 45-76

⁵ Vasudevan, H., Shaumyan, T. (2019), Values in Russian Foreign Policy: Soviet Values, Revisionism and President Putin. In: Srinivasan, K., Mayall, J., Pulipaka, S. (Eds.), *Values in Foreign Policy: Investigating Ideals and Interests*, London: Rowman & Littlefield International, pp. 95-114.

⁶ Пономарев, П. (2012), "Влияние глобализации на изменение роли государства (политико-аксиологический анализ)", *Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки*, 3, 2012, с. 115-119.

⁷ Рудаков, А., Мионов, А. (2018), "Ценности, традиции и идентичность как концептуальные основы политики России", *Вестник МГОУ. Серия: История и политические науки*, 4, с. 293-302.

⁸ Дежнев, В., Новикова, О. (2015), "Традиционные ценности: к определению понятия", *Вестник Шадринского государственного педагогического университета*, 4 (28), с. 71-74.

⁹ Морозов, А. (2022), "Православие в борьбе за традиционные ценности", *Научный вестник Омской академии МВД России*, 4 (87), с. 360-364.

¹⁰ Черенков, М. (2019), "Традиційні цінності як постсекулярний конструкт у пострадянському контексті: «скрепы» «русского мира» проти української «революції цінностей»", *Україна модерна*, 26, с. 180-192. Available from <http://publications.lnu.edu.ua/journals/index.php/uamoderna/article/view/1107> [Accessed 11 March 2023].

«традиційних цінностей», зокрема в контексті геополітичних шкіл «неоєвразійства» та концепту «руського мира», а також проаналізувати політико-юридичні спроби фіксування «традиційних цінностей» у Росії та їхнього використання в політичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Російські політичні та наукові кола ще до початку повномасштабного вторгнення обґрунтовували існування російської держави як унікального культурно-цивілізаційного, «мі[е]сійного» простору. В умовах загострення геополітичного протистояння із Заходом (відправною точкою тут традиційно вважається промова президента Росії В. Путіна на Мюнхенській безпековій конференції 2007 р.) такий інтелектуальний конструкт насамперед ґрунтується на протиставленні західному, себто репрезентації Росії як альтернативи західному світу (передовсім репрезентованому США).

Типовий приклад цієї аргументації знаходимо у публікації ще за 2012 р.: «Як самобутній проєкт європейської історії, Росія історично пропонувала світові альтернативу, засновану не лише на технологічному детермінізмі, раціоналізмі й механіцизмі, а на синтезі духовних і матеріальних чинників, на ціннісно-орієнтованому розвитку»¹¹. Вже тут простежуються покликання на цінності – абстрактний концепт із, відповідно, широким полем тлумачення.

Загальноприйнятого визначення поняття «цінності» в соціокультурному тлумаченні не існує. Зазвичай проводять відмінність між цінністю як явищем економічним (у буквальному розумінні – вартість чи корисність певного товару або послуги) та як явищем соціокультурним. В останньому сенсі зустрічається тлумачення цінностей як «упорядкованих ідей про те, що є бажаним за межами окремих випадків, які скеровують поведінкові вибори та впливають на ставлення»¹². Цінності приписують соціальним системам як «сутнісні підвалини ставлення людини як до природи, так і до суспільства, оскільки вони обумовлюють цілепокладання й вибір способів діяльності з досягнення поставленої мети, напрямок соціальної активності»¹³. Коротше кажучи, цінності тут постають як певні соціально обумовлені імперативи, покликані відігравати роль «моральних дороговказів» і оптики, через яку бачиться тожсамість власна й чужа.

Не менш невизначеним є й концепт «традиційні цінності», що його активно просуває Російська Федерація як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Опертя тут часто робиться на «традицію» як – у широкому сенсі – сукупність незмінних характеристик певного об'єкта. Це тлумачення може мати бівалентний характер. Із одного боку, це «вкорінювальна» характеристика, що відсилає до певного спільного історичного досвіду конкретної групи людей і вказує на його об'єднувачий характер із минущиною, тяглість цієї групи в часопросторі. Цій інтерпретації відповідає ототожнення «традиційних цінностей» із цінностями консервативними та / або православними, що так само зустрічалось у російських розвідках¹⁴.

З іншого ж боку, «традиційні цінності» постають не як партикулярний, а як універсальний феномен, пов'язаний із правами людини як загальнолюдською практикою – і хоча тут історична вкоріненість теж присутня, вона наголошує не унікальність географічного простору певної спільноти, а негласну прийнятність, яка могла бути підірвана з плином часу. Цікаво, що й це тлумачення так само походить із російського боку, та більш зорієнтоване на аудиторію зовнішню. У 2012 р. на виконання резолюції Ради Організації Об'єднаних Націй із прав людини за участі Росії було здійснене дослідження «заохочення прав людини та основних свобод шляхом глибшого розуміння традиційних цінностей людства»¹⁵ й навіть наведено перелік таких цінностей (без обґрунтування його змісту чи (не)вичерпності): гідність, свобода, відповідальність. У висновку дослідження міститься рекомендація використовувати традиційні цінності як засіб «освіти й підготовки з питань прав людини... в місцевому контексті», а також «демонструвати повагу до... різноманітних шляхів розвитку». У резолюції, яку підтримали, серед іншого,

¹¹ Пономарев, П., Указ. соч.

¹² Beattie, P. (2019), 'Ideology, Values, and Foreign Policy', *Oxford Bibliographies*, 24 April. Available from <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0262.xml> [Accessed 11 March 2023].

¹³ Рудаков, А., Миронов, А., Указ. соч.

¹⁴ Дежнев, В., Новикова, О., Указ. соч.

¹⁵ OHCHR (no date), 'Promoting human rights and fundamental freedoms through a better understanding of traditional values of humankind'. Available from <https://www.ohchr.org/ru/hr-bodies/hrc/advisory-committee/traditionalvalues> [Accessed 11 March 2023].

Венесуела, М'янма, Північна Корея, Саудівська Аравія тощо, правозахисна організація Human Rights Watch вбачала проголошення примату «традиційних цінностей» над «правами людини», що на практиці означало релятивізм у критиці за порушення останніх з огляду на «культурні особливості»¹⁶.

Дещо парадоксально «традиційні цінності» в цьому відношенні постають водночас і засобом обґрунтування російської тожсамості, й інструментом просування геополітичного впливу в протистоянні з «колективним Заходом».

Концептуально «традиційні цінності» виникають у Російській Федерації з формуванням власної геополітичної школи, яка пов'язана насамперед із ідеями (нео)євразійства¹⁷. Фундатори й послідовники цього напрямку (П. Савицький, В. Цимбурський, Л. Гумільов, О. Дугін) в тій чи іншій формі обґрунтовували окремішність російського «шляху», протиставляючи Росію Європі та Азії. (Нео)євразійці вбачали в Євразії унікальну географічну сутність, що своєю чергою дозволяло їй претендувати на особливі культурно-цивілізаційні, а отже – і (гео)політичні характеристики.

Хоча ідеї (нео)євразійства беруть початок ще у ХІХ ст., а остаточно були сформовані у 1960-70-х рр., їхнє втілення російські дослідники пов'язують уже з ім'ям президента Росії В. Путіна. Приміром, на думку російського дослідника Б. Ісаєва, В. Путін є «одним із перших сучасних геополітиків Росії»¹⁸. В інтерпретації американського дослідника А. Циганкова цей перехід логічно випливав із нетривалого періоду захоплення «західництвом» у 1990 – на початку 2000-х рр., яке перейшло в розчарування й навіть ресентимент через невиконання Заходом обіцянок і відсутності відчуття належності до цієї, за Б. Андерссоном кажучи, «уявленої спільноти»¹⁹.

Євразійські впливи тут вбачають і Г. Васудеван і Т. Шаумян, аналізуючи вплив цінностей на зовнішню політику Російської Федерації, а точніше – витоках ревізії класичних ліберальних концепцій суверенітету, демократії та ринкової економіки: «...наголошується на посиленні цінностей як засобу досягнення кращого рівня безпеки, де «цінності» сприймаються як формулювання, породжені критеріями «євразійської практики» так само, як і будь-яким усезагальним етичним кодексом»²⁰.

Першим прикладним утіленням неоевразійства, можна констатувати, став проголошений саме В. Путіним у 2007 р. концепт «русского мира» (хоча насправді на той час це була не нова ідея²¹, а в заявах російського президента відповідні меседжі простежувались ще на початку 1990-х рр.²²). У ретроспективі «русский мир» став першою спробою системного обґрунтування експансіоністської політики Російської Федерації; в цьому випадку йдеться про спільність, за визначенням імовірного автора концепту П. Щедровицького, людей, які «думають і говорять російською мовою»²³. Саме питання «захисту російськомовного населення» стало одним із нібито аргументів Росії під час здійснення військового вторгнення до Криму та Сходу України у 2014 р.

Дослідниця В. Феклюніна так інкапсулює наратив «русского мира»²⁴: по-перше, його представляють як цивілізаційна спільнота, що природно існує (тобто має раше примордіалістську,

¹⁶ Reid, G. (2013), 'The Trouble With Tradition: When "Values" Trample Over Rights', *Human Rights Watch*. Available from <https://www.hrw.org/node/259925> [Accessed 11 March 2023].

¹⁷ Панченко, Ж. (2016), «Геополитическая концепция «Евразийство» как фактор влияния на безопасность в Восточной Европе», *Wschód Europy*, Vol. 2, pp. 57-74.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Tsygankov, A. (2019), *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, 5th ed., Rowman & Littlefield Publishers, 336 p.

²⁰ Values in Foreign Policy..., p. 95.

²¹ Щедровицкий, П. (2000), «Русский мир. Возможные цели самоопределения», Русский Архипелаг. Available from https://archipelag.ru/authors/shedrovicky_petr/?library=2015 [Accessed 11 March 2023].

²² Топалова, С. (2014), «Русский мир» як системний політичний міф сучасної Росії, *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*, 1132. Available from <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/1362/1119> [Accessed 11 March 2023].

²³ Щедровицкий, П. Указ. соч.

²⁴ Feklyunina, V. (2016), Soft power and identity: Russia, Ukraine and the 'Russian world(s)', *European Journal of International Relations*, 22(4), pp. 773-796.

аніж конститутивну природу) і виходить за географічні межі Російської Федерації; по-друге, він послуговується специфічним, глорифікованим тлумаченням російського минулого на противагу теперішньому, що спонукає до ресентименту; по-третє, «русский мир» задає ієрархічний характер відносин між Росією (і, в окремих інтерпретаціях, Білоруссю та Україною) як «центром» і рештою причетних як «периферією»; і по-четверте, це – «унікальна», протиставна Заходу, «цивілізація». Показово, що перелік цінностей, які начебто відстоює «русский мир», часто наводяться з покликанням на християнство, але з наголосом на тому, що Захід ці цінності начебто втрачає – на відміну від Росії.

Іншим, та все ж пов'язаним ідейним джерелом для «традиційних цінностей», за власним зізнанням В. Путіна, стали праці російського філософа І. Ільїна. Як зазначає українська дослідниця «русского мира» Л. Якубова, «[с]тараннями чиновників вищого рангу Ільїна перетворили чи не на центральну постать російської філософської думки»²⁵, а самого філософа визначає як «патріарха російського фашизму» (у 1928 р. з'являється відповідна стаття авторства І. Ільїна²⁶, а у 1933 р. він відкрито підтримує прихід до влади в Німеччині, де на той час жив, А. Гітлера²⁷). Не дивує, що з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну у ЗМІ з'явилась низка публікацій щодо поглядів І. Ільїна та їхнього впливу на світогляд В. Путіна²⁸.

Ідеї І. Ільїна, за спостереженнями Л. Якубової, набувають поширення з 80-х рр. ХХ ст. на тлі зростання цікавості до російської емігрантської думки (філософа вислали у 1922 р. після проголошення комуністичної влади на теренах колишньої Російської імперії). Та певним чином його секулярна канонізація припадає вже на середину 2000-х рр. за особистої участі В. Путіна, який власним коштом оплачує надгробок на його перепохованні в Москві. Приблизно в той же період, стверджує у своїй книзі російський журналіст М. Зигарь, президент Росії вирішує зосередитись на пошуку «традиційних російських цінностей», ґрунтуючись на працях І. Ільїна: «Виходячи з його робіт, Путін формулював основні цінності російської людини так: Бог, сім'я і власність»²⁹. Прямо посилався на І. Ільїна В. Путін у своїх щорічних посланнях Федеральним зборам принаймні тричі; після одного з них тодішній міністр культури Росії В. Мединський прямо заявив: Оскільки послання Федеральним зборам визначає те, як президент бачить розвиток країни, хотілося б, щоби Росія розвивалася так, як того бажав філософ Іван Ільїн»³⁰.

Ключовими в цьому контексті є дві ідеї, які системно просував у своїх роботах І. Ільїн: виключність, «месійність» Росії як геополітичної реалії та перебільшений характер її глобального впливу. В контексті останньої ідеї варто згадати статтю 1950 р. «Що несе світові розчленування Росії?», яку, за власним зізнанням, полюблив читати В. Путін³¹. Ідеї статті, озвучені в середині ХХ ст., цілком суголосні нинішній офіційній російській риториці – приміром, «план розчленування Росії має свою межу в реальних інтересах Росії та всього людства» і «в нашу епоху в цей процес буде втягнутий увесь Усесвіт». Згадується там і Україна; зокрема, І. Ільїн прямо проводить зв'язок між «розчленуванням Росії» та існуванням незалежної Української держави (залежної, в його розумінні, від Німеччини, яка скористається українською територією для подальшого нападу, відповідно, на російську).

²⁵ Якубова, Л. (2022), «Іван Ільїн. Патріарх російського фашизму», *Український тиждень*, 19 липня. Available from <https://tyzhden.ua/ivan-ilin-patriarkh-rosijskoho-fashizmu/> [Accessed 11 March 2023].

²⁶ Ильин, И. (1928), «О русском фашизме», *Русский колокол*, 3, с. 54-64. Available from https://vtoraya-literatura.com/pdf/russky_kolokol_1928_3_text.pdf [Accessed 11 March 2023].

²⁷ Ильин, И. (1933), «Национал-социализм. Новый дух». Available from http://www.odinblago.ru/filosofiya/ilin/ilin_i_nacional_sociali [Accessed 11 March 2023].

²⁸ Наприклад, Ярмоленко, О. (2022), «путін часто цитує філософа Ільїна та генерала Денікіна. Обидва заперечували незалежність України і виступали за диктаторське правління. Ось як вони майже століття тому описували сучасну росію», *Бабель*, 6 квітня. Available from <https://babel.ua/texts/77596-putin-chastocituye-filosofa-iljina-ta-general-denikina-obidva-zaperechivali-nezalezhnist-ukrajini-i-vistupali-za-diktatorskepravlinnya-os-yak-voni-mayzhe-stolittya-tomu-opisuvali-suchasnu-rosiyu> [Accessed 11 March 2023].

²⁹ Зигарь, М. (2016), *Вся кремлевская рать. Краткая история современной России*, Москва: Интеллектуальная литература, с. 306.

³⁰ Якубова, Л. Вказ. праця.

³¹ Ильин, И. (1950), «Что сулит миру расчленение России?». Available from <http://www.pravoslavie.ru/2444.html> [Accessed 11 March 2023].

Хоча простежити всі інтелектуальні (в сенсі характеру джерела) витoki «традиційних цінностей» у російській інтерпретації в межах статті важко, «русский мир» та погляди І. Ільїна варто вважати найбільш помітними, а також – практично втіленими. Звідси можна вивести й інші подібні концепти на кшталт «духовних скреп – милосердя, [співчуття] одне одному, підтримки й взаємодопомоги», на дефіцит яких у російському поспільстві В. Путін нарікав у посланнях до Федеральних зборів у 2012 р.³²

У практичному вимірі втілення «традиційних цінностей» з опертям на «русский мир» та погляди І. Ільїна вперше було зафіксоване у 2018 р. у змінах до «Стратегії державної національної політики Російської Федерації на період до 2025 року», де наводився їхній перелік³³: «патріотизм, служіння Вітчизні, сім'я, твірна праця, гуманізм, соціальна справедливість, взаємоповага й колективізм». Слід зауважити, що «цінності» згадуються в документі 10 разів, причому також у сполуках «культурні цінності» й навіть «традиційні духовно-моральні цінності»

Наступний документ, де закріплюється поняття «традиційних цінностей», стала Стратегія національної безпеки Російської Федерації, що набула чинності у 2021 р.³⁴ У ній «цінності» згадуються дев'ять разів, та в більш конкретному зовнішньополітичному й безпековому контексті. В описовій частині Стратегії, приміром, говориться про зростання «усвідомлення необхідності захисту традиційних духовно-моральних цінностей»; також стверджується, що «[н]а тлі кризи західної ліберальної моделі низка держав робить спроби цілеспрямованого розмивання традиційних цінностей, спотворення світової історії, перегляду поглядів на роль і місце Росії в ній, реабілітації фашизму, розпалювання міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів». Контекстуально це супроводжується твердженнями про «формування ворожого образу Росії», обмеження використання російської мови та діяльності російських засобів масової інформації, дискримінації «російських громадян і співвітчизників» тощо.

«Збереження російської самобутності, культури, традиційних російських духовно-моральних цінностей і патріотичне виховання громадян сприятимуть подальшому розвитку демократичного устрою Російської Федерації та її відкритості світу», – додають автори Стратегії національної безпеки Росії. Що ще прикметно, в ній зміцнення й захист «традиційних російських духовно-моральних цінностей» визначені як національний інтерес і стратегічний національний пріоритет відповідно. При цьому переліку цих цінностей, як і визначення концепту «традиційних [духовно-моральних] цінностей» документ не надає.

Відповідь на останнє питання, вочевидь, мали дати «Основи державної політики зі збереження й укріплення традиційних російських духовно-моральних цінностей» (далі – «Основи...»), затверджений указом В. Путіна в листопаді 2022 р.³⁵ Слід зауважити, що ще в лютому того року, незадовго до повномасштабного вторгнення Росії в Україну, російські культурні діячі висловились проти затвердження документа, стверджуючи, що він міг призвести до «безглуздої цензури», й міністерство культури Росії навіть було змушене призупинити громадське обговорення проекту³⁶.

В «Основах...» «традиційні цінності» вперше отримують визначення на офіційному рівні в Російській Федерації. Стверджується, що це «моральні орієнтири, що формують світогляд гро-

³² Сайт президента России (2012), «Послание Президента Федеральному Собранию», 12 декабря. Available from <http://www.kremlin.ru/events/president/news/17118> [Accessed 11 March 2023].

³³ Электронный фонд правовых и нормативно-технических документов (no date), «Указ Президента Российской Федерации «О Стратегии государственной национальной политики Российской Федерации на период до 2025 года» (с изменениями на 6 декабря 2018 года)». Available from <https://docs.cntd.ru/document/902387360> [Accessed 11 March 2023].

³⁴ Сайт президента России (no date), «Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400 «О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации»». Available from <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47046> [Accessed 11 March 2023].

³⁵ Сайт президента России (no date), «Указ Президента Российской Федерации от 09.11.2022 г. № 809 «Об утверждении Основ государственной политики по сохранению и укреплению традиционных российских духовно-нравственных ценностей»». Available from <http://www.kremlin.ru/acts/bank/48502> [Accessed 11 March 2023].

³⁶ Расулов, В. (2022), «Традиционные ценности не выдержали критики», Коммерсант, 15 февраля. Available from <https://www.kommersant.ru/doc/5217042> [Accessed 11 March 2023].

мадян Росії, що передаються від покоління до покоління, що лежать в основі загальноросійської громадянської ідентичності та єдиного культурного простору країни, що зміцнюють громадянську єдність, які знайшли свій унікальний, самобутній прояв у духовному, історичному та культурному розвитку багатонаціонального народу Росії». Далі наводиться перелік «традиційних цінностей»: «життя, гідність, права і свободи людини, патріотизм, громадянськість, служіння Вітчизні та відповідальність за її долю, високі моральні ідеали, міцна сім'я, творча праця, пріоритет духовного над матеріальним, гуманізм, милосердя, справедливість, колективізм, взаємодопомога та взаємоповага, історична пам'ять і спадкоємність поколінь, єдність народів Росії».

«Російська Федерація розглядає традиційні цінності як основу російського суспільства, що дає змогу захищати і зміцнювати суверенітет Росії, забезпечувати єдність нашої багатонаціональної і багатоконфесійної країни, здійснювати заощадження народу Росії і розвиток людського потенціалу», – наголошується в «Основах...».

Своєрідним «кроком уперед» у розвитку концепту у цьому документі на противагу попереднім є й більш чітке окреслення джерел і характеру загроз «традиційним цінностям». Серед іншого, «[з]агрозу традиційним цінностям становлять діяльність екстремістських і терористичних організацій, окремих засобів масової інформації та масових комунікацій, дії Сполучених Штатів Америки та інших недружніх іноземних держав, низки транснаціональних корпорацій та іноземних некомерційних організацій, а також діяльність деяких організацій та осіб на території Росії». А сама загроза «традиційним цінностям» має показове формулювання – «деструктивна ідеологія», яка призводить до «культивування егоїзму, всюдозволеності, аморальності, заперечення ідеалів патріотизму, служіння Вітчизні, природного продовження життя, цінності міцної сім'ї, шлюбу, багатодітності, творчої праці, позитивного внеску Росії у світову історію та культуру, руйнування традиційної сім'ї за допомогою пропаганди нетрадиційних сексуальних стосунків».

Очевидний наголос на «сім'ї» і «пропаганді нетрадиційних сексуальних стосунків» (тобто негетеросексуальних) дав підстави ототожнити «традиційні цінності» з «консервативною концепцією сімейних і сексуальних відносин»³⁷. Про це ж свідчать й інші практичні кроки російської влади: у 2012 р. було заборонено «пропаганду нетрадиційних сексуальних відносин» серед неповнолітніх, яку у 2022 р. було заборонено взагалі; у 2017 р. було декриміналізовано домашнє насилля; у 2020 р. у результаті поправок до Конституції Росії шлюб було визначено виключно як союз чоловіка і жінки; у 2022 р. Російська Федерація відмовляється виконувати рішення Європейського суду з прав людини, які зокрема стосуються домашнього насилля й недискримінації за ознаками гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації.

Це ж впливає й із публічної риторики офіційних осіб, які наголошують саме відмінні аспекти ставлення до шлюбу й сексуальної орієнтації в Росії та західних країнах. «Подивіться, що вони роблять зі своїми власними народами: руйнування сім'ї, культурної та національної ідентичності, збочення, знуцання з дітей, аж до педофілії, оголошують нормою, нормою їхнього життя, а священнослужителів, священників примушують благословляти одностатеві шлюби», – заявив, приміром, В. Путін в останньому на момент написання посланню Федеральним зборам у січні 2023 р.³⁸

Та опис «традиційних цінностей» з опертям виключно на прийняття певної сімейних та сексуальних практик не є повним, адже не враховує важливу роль у цьому процесі Російської православної церкви (РПЦ). Це й репрезентація Росії як «православної цивілізації» з опертям на ідеї С. Гантінгтона, й більш прикладне використання інституційного впливу РПЦ за кордоном для підтримання російського впливу. Аналітична група Європейського парламенту у 2022 р. виокремила два напрямки впливу Російської православної церкви: «східний», спрямований на «переважно православні країни Східної Європи, зокрема на кількох держав-членів ЄС, які становлять складний ландшафт автокефальних (самоврядних) церков і бачать Москву або Кон-

³⁷ Медуза (2023), «Как «традиционные ценности» стали оправданием для репрессий, а потом и войны», 3 января. Available from <https://meduza.io/feature/2023/01/03/kak-traditsionnye-tsennosti-stali-opravdaniem-dlya-repressiy-a-potom-i-voynu> [Accessed 11 March 2023].

³⁸ Сайт президента России (2023), «Послание Президенту Федеральному Собранию», 21 февраля. Available from <http://kremlin.ru/events/president/news/70565> [Accessed 11 March 2023].

стантинополь домінуючими», та «західний», тобто в країнах без значної православної присутності полягала в тому, де Кремль прагнув «просочитися у західні християнські об'єднання та під'єднати їх до православних "союзників" для боротьби за спільну справу збереження "європейської цивілізації" в так званих "консервативно-християнських альянсах"»³⁹.

Комунікація «традиційних цінностей» через Російську православну церкву відбувається й на внутрішню аудиторію, адже тлумачення «сімейних і сексуальних відносин» збігаються і в неї, і у влади секулярної. Тут наголос припадає на неприйнятті негетеросексуального спектра сексуальної орієнтації та консервативно-християнському тлумаченні шлюбу. «Сьогодні є такий тест на лояльність цієї [світової] влади, така собі перепустка в той "щасливий" світ, світ надлишкового споживання, світ видимої "свободи". А знаєте, що це за тест? Тест дуже простий і водночас жажливий – це гей-парад», – ці слова голови РПЦ патріарха Кирила, виголошені на підтримку повномасштабної війни проти України у травні 2022 р. є тут наочним прикладом⁴⁰.

Висновки. У розрізі російської внутрішньої та зовнішньої політики «традиційні цінності» є штучним концептом, який не має чіткого й несуперечливого визначення та втілення. Його наповнення навіть на рівні офіційному, відображеному в стратегічних документах Російської Федерації є розмитим (приміром, незрозуміло, що мається на увазі під такою цінністю, як «життя» чи «права і свободи людини» і чому вони саме «традиційні» для Росії, а не загальнолюдські; до того ж, ці «цінності» позначають настільки широке семантичне поле, що без додаткових уточнень вразливі до якнайбільш широких інтерпретацій). Важко не погодитись із українським дослідником М. Черенковим, який прямо констатує: «традиційні цінності» «не виявляють об'єктивного змісту, вони набувають значення і значущості у процесі конструювання й досить вільного поводження з традицією»⁴¹ – що цілком справедливо й для «російського кейсу».

«Традиційні цінності» стали якщо не самою по собі спробою формування російської національної ідеології, то принаймні їхньою вагомою частиною; складовою тієї російської національної ідентичності, яка конструється російською владою з оперттям на протистояння «деструктивному впливу» внутрішніх і зовнішніх ворогів (насамперед пов'язаних із державами Заходу, конкретніше – Сполученими Штатами). Вони відіграли консолідаційну роль у межах російського суспільства і в контексті повномасштабного вторгнення Росії в Україну, адже остання в об'єктиві російської пропаганди часто представлялась як «сателіт» Заходу й «проект "анти-Росія"»; російська воєнна пропаганда неодноразово робила й робить наголос на нібито «пропаганді нетрадиційних сексуальних відносин», яку виявляла в тимчасово окупованих українських населених пунктах; зрештою, в річищі інтелектуальної спадщини І. Ільїна ця ідея нині трансформована в необхідність протистояти загрози агресії з боку західних країн і, зрештою, розпаду Російської Федерації. Не випадково в уже згаданих «Основах державної політики зі збереження й укріплення традиційних російських духовно-моральних цінностей» передбачається заборона фінансування культурно-просвітницьких проєктів, що не відповідають «традиційним цінностям».

У зовнішній політиці «традиційні цінності», натомість, не використовуються настільки ж безпосередньо; радше, вони слугують базисом для витворювання й обґрунтування виключності, «месійності» Росії як геополітичного, цивілізаційного простору – знову ж таки, на протигагу Заходу, що скероване насамперед на держави Глобального Півдня й Близького Сходу; процес цей активізувався з початком активної фази міжнародної ізоляції Російської Федерації з 2022 р., що простежується і в публічних заявах і твердженнях російської влади.

³⁹ Європейський Парламент (2022), «Війна Росії проти України: використання Кремлем релігії як інструменту зовнішньої політики». Available from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729430/EPRS_ATAG\(2022\)729430_XL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729430/EPRS_ATAG(2022)729430_XL.pdf) [Accessed 11 March 2023].

⁴⁰ Патриархия.ru (2022), «Патриаршая проповедь в Неделю сыропустную после Литургии в Храме Христа Спасителя», 6 марта. Available from <http://www.patriarchia.ru/db/text/5906442.html> [Accessed 11 March 2023].

⁴¹ Черенков, М. Вказ. праця, с. 181.

Список джерел

1. Дежнев, В., Новикова, О. (2015), “Традиционные ценности: к определению понятия”, *Вестник Шадринского государственного педагогического университета*, 4 (28), с. 71-74.
2. Європейський Парламент (2022), “Війна Росії проти України: використання Кремлем релігії як інструменту зовнішньої політики”. Available from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729430/EPRS_ATA\(2022\)729430_XL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729430/EPRS_ATA(2022)729430_XL.pdf) [Accessed 11 March 2023].
3. Зыгарь, М. (2016), *Вся кремлевская рать. Краткая история современной России*, Москва: Интеллектуальная литература, 408 с.
4. Ильин, И. (1928), “О русском фашизм”, *Русский колоколь*, 3, с. 54-64. Available from https://vtoraya-literatura.com/pdf/russky_kolokol_1928_3_text.pdf [Accessed 11 March 2023].
5. Ильин, И. (1933), “Национал-социализм. Новый дух”. Available from http://www.odinblago.ru/filosofiya/ilin/ilin_i_nacional_sociali [Accessed 11 March 2023].
6. Ильин, И. (1950), “Что сулит миру расчленение России?”. Available from <http://www.pravoslavie.ru/2444.html> [Accessed 11 March 2023].
7. Медуза (2023), “Как «традиционные ценности» стали оправданием для репрессий, а потом и войны”, 3 января. Available from <https://meduza.io/feature/2023/01/03/kak-traditsionnye-tsennosti-stali-opravdaniem-dlya-repressiy-a-potom-i-voyny> [Accessed 11 March 2023].
8. Морозов, А. (2022), “Православие в борьбе за традиционные ценности”, *Научный вестник Омской академии МВД России*, 4 (87), с. 360-364.
9. Панченко, Ж. (2016), “Геополитическая концепция «Евразийство» как фактор влияния на безопасность в Восточной Европе”, *Wschód Europy*, Vol. 2, pp. 57-74.
10. Патриархия.ru (2022), “Патриаршая проповедь в Неделю сыропустную после Литургии в Храме Христа Спасителя”, 6 марта. Available from <http://www.patriarchia.ru/db/text/5906442.html> [Accessed 11 March 2023].
11. Пономарев, П. (2012), “Влияние глобализации на изменение роли государства (политико-аксиологический анализ)”, *Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки*, 3, 2012, с. 115-119.
12. Расулов, В. (2022), “Традиционные ценности не выдержали критики”, *Коммерсант*, 15 февраля. Available from <https://www.kommersant.ru/doc/5217042> [Accessed 11 March 2023].
13. Рудаков, А., Миронов, А. (2018), “Ценности, традиции и идентичность как концептуальные основы политики России”, *Вестник МГОУ. Серия: История и политические науки*, 4, с. 293-302.
14. Сайт президента России (2012), “Послание Президента Федеральному Собранию”, 12 декабря. Available from <http://www.kremlin.ru/events/president/news/17118> [Accessed 11 March 2023].
15. Сайт президента России (2023), “Послание Президента Федеральному Собранию”, 21 февраля. Available from <http://kremlin.ru/events/president/news/70565> [Accessed 11 March 2023].
16. Сайт президента России (no date), “Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400 «О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации»”. Available from <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47046> [Accessed 11 March 2023].
17. Сайт президента России (no date), “Указ Президента Российской Федерации от 09.11.2022 г. № 809 «Об утверждении Основ государственной политики по сохранению и укреплению традиционных российских духовно-нравственных ценностей»”. Available from <http://www.kremlin.ru/acts/bank/48502> [Accessed 11 March 2023].
18. Топалова, С. (2014), “Русский мир” як системний політичний міф сучасної Росії, *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*, 1132. Available from <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/1362/1119> [Accessed 11 March 2023].
19. Черенков, М. (2019), “Традиційні цінності як постсекулярний конструкт у пострадянському контексті: «скрепы» «русского мира» проти української «революції цінностей»”, *Україна модерна*, 26, с. 180-192. Available from <http://publications.lnu.edu.ua/journals/index.php/uamoderna/article/view/1107> [Accessed 11 March 2023].
20. Щедровицкий, П. (2000), “Русский мир. Возможные цели самоопределения”, *Русский Архипелаг*. Available from https://archipelag.ru/authors/shedrovicky_petr/?library=2015 [Accessed 11 March 2023].
21. Электронный фонд правовых и нормативно-технических документов (no date), “Указ Президента Российской Федерации «О Стратегии государственной национальной политики

Российской Федерации на период до 2025 года» (с изменениями на 6 декабря 2018 года)». Available from <https://docs.cntd.ru/document/902387360> [Accessed 11 March 2023].

22. Якубова, Л. (2022), “Іван Ільїн. Патріарх російського фашизму”, *Український тиждень*, 19 липня. Available from <https://tyzhden.ua/ivan-ilin-patriarkh-rosijskoho-fashyzmu/> [Accessed 11 March 2023].

23. Ярмоленко, О. (2022), “путін часто цитує філософа Ільїна та генерала Денікіна. Обидва заперечували незалежність України і виступали за диктаторське правління. Ось як вони майже століття тому описували сучасну росію”, *Бабель*, 6 квітня. Available from <https://babel.ua/texts/77596-putin-chasto-cituye-filosofa-iljina-ta-general-a-denikina-obidva-zaperechuvai-uzakrajini-i-vistupali-za-diktatorske-pravlinnya-os-yak-voni-mayzhe-stolittya-tomu-opisuvali-suchasnu-rosiyu> [Accessed 11 March 2023].

24. Beattie, P. (2019), ‘Ideology, Values, and Foreign Policy’, *Oxford Bibliographies*, 24 April. Available from <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0262.xml> [Accessed 11 March 2023].

25. Feklyunina, V. (2016), Soft power and identity: Russia, Ukraine and the ‘Russian world(s)’, *European Journal of International Relations*, 22(4), pp. 773-796.

26. Nye, J. S. (2004), *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, New York: PublicAffairs, 191 p.

27. OHCHR (no date), ‘Promoting human rights and fundamental freedoms through a better understanding of traditional values of humankind’. Available from <https://www.ohchr.org/hr-bodies/hrc/advisory-committee/traditionalvalues> [Accessed 11 March 2023].

28. Reid, G. (2013), ‘The Trouble With Tradition: When “Values” Trample Over Rights’, *Human Rights Watch*. Available from <https://www.hrw.org/node/259925> [Accessed 11 March 2023].

29. Srinivasan, K., Mayall, J., Pulipaka, S. (Eds.), *Values in Foreign Policy: Investigating Ideals and Interests* (2019), London: Rowman & Littlefield International, 293 p.

30. Tsygankov, A. (2019), *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, 5th ed., Rowman & Littlefield Publishers, 336 p.

References

1. Dezhnev, V., Novykova, O. (2015), “Tradycyонные tsennosti: k opredeleniyu poniatyia”, *Vestnyk Shadrynskoho hosudarstvennogo pedahohycheskoho unyversyteta*, 4 (28), s. 71-74.

2. Ievropeyskyi Parlament (2022), “Viina Rosii proty Ukrainy: vykorystannia Kremlem relihii yak instrumentu zovnishnoi polityky”. Available from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729430/EPRS_ATA\(2022\)729430_XL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729430/EPRS_ATA(2022)729430_XL.pdf) [Accessed 11 March 2023].

3. Zyhar, M. (2016), *Vsia kriemlievskaia rat. Kratkaia istoriia sovriemiенnoi Rossii*, Moskva: Intielliektualnaia litieratura, 408 s.

4. Ilin, I. (1928), “O russkomъ fashizmie”, *Russkii kolokol*, 3, c. 54-64. Available from https://vtoraya-literatura.com/pdf/russky_kolokol_1928_3_text.pdf [Accessed 11 March 2023].

5. Ilin, I. (1933), “Natsional-sotsializm. Novyi dukh”. Available from http://www.odinblago.ru/filosofiya/ilin/ilin_i_nacional_sociali [Accessed 11 March 2023].

6. Ilin, I. (1950), “Chto sulit miru raschlieniіe Rossii?”. Available from <http://www.pravoslavie.ru/2444.html> [Accessed 11 March 2023].

7. Mieduza (2023), “Kak «traditsionnyie tsiennosti» stali opravdaniem dlia riepriessii, a potom i voiny”, 3 yanvaria. Available from <https://meduza.io/feature/2023/01/03/kak-traditsionnye-tsiennosti-stali-opravdaniem-dlya-repressiy-a-potom-i-voyny> [Accessed 11 March 2023].

8. Morozov, A. (2022), “Pravoslaviie v borbie za traditsionnyie tsiennosti”, *Nauchnyi viestnik Omskoi akadiemii MVD Rossii*, 4 (87), s. 360-364.

9. Panchienko, Zh. (2016), “Hiеopolitichieskaia kontsieptsiiа «Ievraziistvo» kak faktor vliianiia na bieзопасnost v Vostochnoi Yevropie”, *Wschód Europy*, Vol. 2, pp. 57-74.

10. Patriarkhiia.ru (2022), “Patriarshaia propovied v Niedieliu syropustnuiiu poslie Liturhii v Khramie Khrista Spasitielia”, 6 marta. Available from <http://www.patriarchia.ru/db/text/5906442.html> [Accessed 11 March 2023].

11. Ponomarev, P. (2012), “Vliianiie hlobalizatsii na izmieniіe roli hosudarstva (politiko-aksiolohichieskii analiz)”, *Viestnik Moskovskoho univiersitieta. Sieriia 12. Politichieskie nauki*, 3, 2012, s. 115-119.

12. Rasulov, V. (2022), "Traditsionnyie tsiennosti nie vydierzhali kritiki", *Kommersant*, 15 fevralia. Available from <https://www.kommersant.ru/doc/5217042> [Accessed 11 March 2023].
13. Rudakov, A., Mironov, A. (2018), "Tsiennosti, traditsii i idientichnost kak kontsieptualnyie osnovy politiki Rossii", *Viestnik MHOU. Sieria: Istorii i politichieskii nauki*, 4, s. 293-302.
14. Sait priezidenta Rossii (2012), "Poslaniie Priezidenta Fiedialnomu Sobraniuu", 12 diekabria. Available from <http://www.kremlin.ru/events/president/news/17118> [Accessed 11 March 2023].
15. Sait priezidenta Rossii (2023), "Poslaniie Priezidenta Fiedialnomu Sobraniuu", 21 fevralia. Available from <http://kremlin.ru/events/president/news/70565> [Accessed 11 March 2023].
16. Sait priezidenta Rossii (no date), "Ukaz Priezidenta Rossiiskoi Fiedieratsii ot 02.07.2021 h. № 400 «O Stratiehii natsionalnoi bezopasnosti Rossiiskoi Fiedieratsii»". Available from <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47046> [Accessed 11 March 2023].
17. Sait priezidenta Rossii (no date), "Ukaz Priezidenta Rossiiskoi Fiedieratsii ot 09.11.2022 h. № 809 «Ob utvierzhdenii Osnov hosudarstviennoi politiki po sokhranieniiu i ukriepieniui traditsionnykh rossiiskikh dukhovno-nravstviennykh tsiennostiei»". Available from <http://www.kremlin.ru/acts/bank/48502> [Accessed 11 March 2023].
18. Topalova, S. (2014), "Russkyi myr" yak systemnyi politychnyi mif suchasnoi Rosii, *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seria «Pytannia politolohii»*, 1132. Available from <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/1362/1119> [Accessed 11 March 2023].
19. Cherenkov, M. (2019), "Tradysiini tsinnosti yak postsekuliarnyi konstrukt u postradianskomu konteksti: «skrepy» «russkoho myra» proty ukraïnskoi «revoliutsii tsinnostei»", *Ukraina moderna*, 26, s. 180-192. Available from <http://publications.lnu.edu.ua/journals/index.php/uamoderna/article/view/1107> [Accessed 11 March 2023].
20. Shchedrovitskii, P. (2000), "Russkii mir. Vozmozhnyie tsieli samoopriedieleniia", *Russkii Arkhipielah*. Available from https://archipelag.ru/authors/shedrovicky_petr/?library=2015 [Accessed 11 March 2023].
21. Eliكتروnni fond pravovykh i normativno-tiekhnichieskikh dokumentov (no date), "Ukaz Priezidenta Rossiiskoi Fiedieratsii «O Stratiehii hosudarstviennoi natsionalnoi politiki Rossiiskoi Fiedieratsii na pieriod do 2025 hoda» (s izmieniieniami na 6 diekabria 2018 hoda)". Available from <https://docs.cntd.ru/document/902387360> [Accessed 11 March 2023].
22. Iakubova, L. (2022), "Ivan Ilin. Patriarkh rosiiskoho fashyzmu", *Ukrainskyi tyzhden*, 19 July. Available from <https://tyzhden.ua/ivan-ilin-patriarkh-rosiiskoho-fashyzmu/> [Accessed 11 March 2023].
23. Iarmolenko, O. (2022), "putin chasto tsytuie filosofa Ilina ta henerala Denikina. Obydva zaperechuvaly nezalezhnist Ukrainy i vystupaly za dyktatorske pravlinnia. Os yak vony maizhe stolittia tomu opysuvaly suchasnu rosiuu", *Babel*, 6 April. Available from <https://babel.ua/texts/77596-putin-chasto-cituye-filosofa-iljina-ta-general-a-denikina-obidva-zaperechuvali-nezalezhnist-ukrajini-i-vistupali-za-diktatorske-pravlinnya-os-yak-voni-mayzhe-stolittya-tomu-opisuvali-suchasnu-rosiyu> [Accessed 11 March 2023].
24. Beattie, P. (2019), 'Ideology, Values, and Foreign Policy', *Oxford Bibliographies*, 24 April. Available from <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0262.xml> [Accessed 11 March 2023].
25. Feklyunina, V. (2016), Soft power and identity: Russia, Ukraine and the 'Russian world(s)', *European Journal of International Relations*, 22(4), pp. 773-796.
26. Nye, J. S. (2004), *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, New York: PublicAffairs, 191 p.
27. OHCHR (no date), 'Promoting human rights and fundamental freedoms through a better understanding of traditional values of humankind'. Available from <https://www.ohchr.org/ru/hrbodies/hrc/advisory-committee/traditionalvalues> [Accessed 11 March 2023].
28. Reid, G. (2013), 'The Trouble With Tradition: When "Values" Trample Over Rights', *Human Rights Watch*. Available from <https://www.hrw.org/node/259925> [Accessed 11 March 2023].
29. Srinivasan, K., Mayall, J., Pulipaka, S. (Eds.), *Values in Foreign Policy: Investigating Ideals and Interests* (2019), London: Rowman & Littlefield International, 293 p.
30. Tsygankov, A. (2019), *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, 5th ed., Rowman & Littlefield Publishers, 336 p.